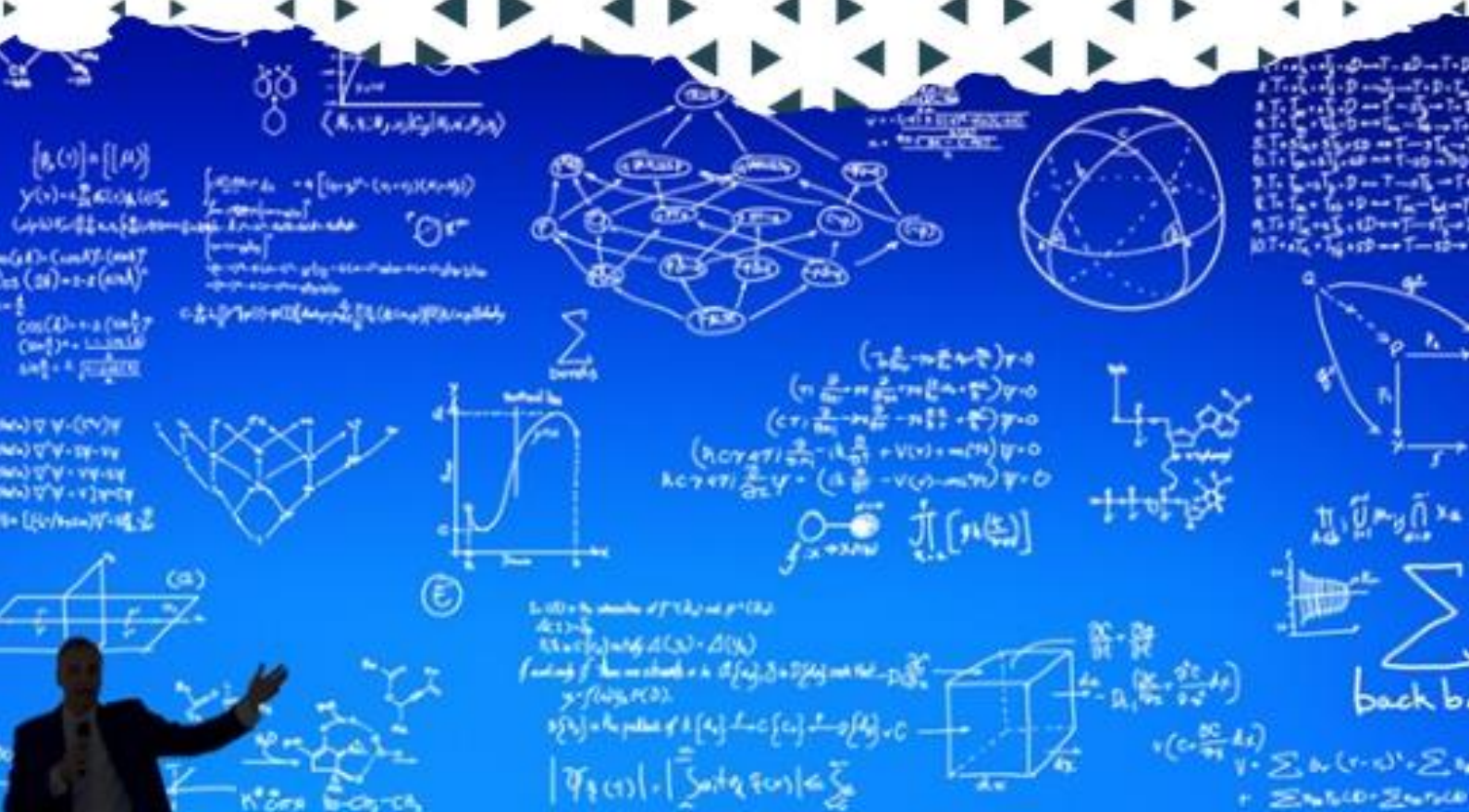




INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

ZAMONAVIY ILM-FAN VA TA'LIM: MUAMMO VA YECHIMLAR ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA



+998335668868



<https://innoworld.net>

Google Scholar doi

zenodo

OpenAIRE

2025



**«INNOVATIVE WORLD» ILMIY TADQIQOTLARNI QO'LLAB-
QUVVATLASH MARKAZI**

**«ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOTLAR: MUAMMO VA
YECHIMLAR» NOMLI 2025-YIL № 4-SONLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI**

**ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYA TO'PLAMI
СБОРНИК НАУЧНЫХ-ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЙ
SCIENTIFIC-ONLINE CONFERENCE COLLECTION**

Google Scholar



ResearchGate

zenodo



ADVANCED SCIENCE INDEX



Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2025

ERKAK VA AYOL NUTQINING GENDEROLOGIK XUSUSIYATLARI

N.A. Ohunova

Farg'ona davlat universiteti, o'qituvchi

E-mail: akhunovanozima@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada erkak va ayol nutqining genderologik xususiyatlari lingvistik va sotsiolingvistik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Erkak va ayol nutqidagi fonetik, leksik, grammatik hamda pragmatik farqlar til materiallari (o'zbek, ingliz, rus, yapon va boshqa tillar) misolida ko'rsatiladi. Shuningdek, gender tafovutlarining ijtimoiy, madaniy va diniy omillar bilan bog'liqligi yoritiladi.

Kalit so'zlar: gender, nutq, erkak, ayol, lingvistika, sotsiolingvistika

Kirish. Tilshunoslikda erkak va ayol nutqining farqlari qadimdan mavjud bo'lib, bugungi kunda u gender lingvistika yo'nalishida alohida tadqiq qilinmoqda. Ma'lumki, tilda gender muammosi, asosan, XX asr 2-yarmida tilshunoslikda muhim masala sifatida rivojini topgan. Ammo ushbu masalaning ildizi XIX asrga ham borib taqaladi, deb ayta olamiz. Buning sababi mashhur tilshunos olim F.de.Sossyur tilni bir sistema sifatida qarashga, ammo genderni o'ziga xos bir lingvistik fenomenon (holat) sifatida alohida soha tarzida hozirgidek qaralmagan bo'lsa-da, til bir sistema, uning ichida gender bir grammatik kategoriya, masalan, nemis, fransuz va ingliz kabi tillardagi erkak va ayol jinsini anglatuvchi ot, olmosh, fe'l shakllari bo'lganidek deya qaralgan. Faqatgina tilshunoslikda sotsiolingvistika yo'nalishi kurtak yoya boshlashi bilan gender tilshunoslikning yana bir o'rganish zarur bo'lgan obyekti sifatida paydo bo'la boshladi. Erkak va ayol nutqidagi tafovutlar biologik, psixologik va ijtimoiy omillar bilan bevosita bog'liq. Shu bois, gender masalalarini lingvistik va sotsiolingvistik jihatdan tahlil qilish dolzarb ilmiy yo'nalish hisoblanadi.

Asosiy qism. Erkak va ayol nutqi o'rtasida fonetik, leksik va grammatik darajada sezilarli tafovutlar kuzatiladi. Masalan, ingliz tilidagi I will go back jumlasini erkaklar "boku kaeru", ayollar esa "watasi kaeru" shaklida qo'llaydi. O'zbek tilida esa erkak va ayolga xos ism shakllari mavjud: Nodir-Nodira, Shoir-Shoira. Yapon, akan, djirbal kabi tillarda ham jinsiy tafovutni ifodalovchi maxsus birliklar qo'llanadi. Masalan, akan tilida tug'ilgan kun asosida farzandlarga beriladigan ismlar erkak va ayol uchun farqlanadi. O'zbek madaniyatida ham juma kuni tug'ilgan bolalarga maxsus ismlar berilishi kuzatiladi. Sotsiolingvistika nuqtai nazaridan erkaklar nutqi ko'proq qisqa, lo'nda va mantiqiy bo'lsa, ayollar nutqi emotsional, ta'sirchan va detallashtirilgan bo'ladi. R. Lakof va J. Xolms tadqiqotlarida ham ayollar nutqi ko'proq muloyim va hissiyotlarga boy, erkaklar nutqi esa qat'iy va qisqa bo'lishi ta'kidlangan. Nutqda ko'proq boshqaruvchanlik, bosiqlik, shoshmaslik aks etishi erkaklarga xos bo'lsa, buning aksi shoshqaloqlik, emotsionallik,

nolish va hatto ba'zan noverbal holatlarni (baqirib yuborish, xursandchilikdan qarsak chalish) ikkinchi jins vakili orasida kuzatishimiz tilning leksik hamda pragmatik doirasida aks etishi hisoblanadi. Ba'zi holatlarda ayollar g'azablarini tinch holatlarida sukut saqlash tarzida ko'rsatsalar, erkaklar aksincha, so'kish, baqirish orqali namoyon qiladilar. Ammo aksincha, xursanchilik holatida esa ayollar o'z kayfiyatlarini yuqori darajada ko'rsatsalar, erkaklar sukut saqlashadi. Ushbu bir xil vaziyat ustida kechadigan paradoksal jarayon kuzatilgan nutqdan tilning gender holatini farqli holatda aks etishini ko'rishimiz mumkin.

Dunyo tillari orasida Avstraliya tub mahalliy xalqining Djirbal nomli tili bo'lib, unda otlar maxsus sinflarga bo'lingan. Masalan, faqat erkak jinsli otlar guruhi, faqat ayol jinsiga oid otlar guruhi kabi guruhlashtirilgan bo'lib, ba'zi maqollar, arxaizmlar va turli ko'chma ma'noli lingvistik uskunalarini ayollar o'z nutqida ishlatishi mumkin emas. Buning sababi ularning "taboo" (juda qo'pol, tilga olinmaydigan so'z va mavzular) hisoblanganligidir. Ular faqatgina erkaklarning tiliga xos va ayollar uchun ular taboo hisoblanadi. O'zbek tilida esa faqat erkaklar nutqida qo'llaniladigan so'kinish so'zlar uchraydi.

Shuningdek, Akan tilida ba'zi marosimlarda faqat ayol yoki erkak ijro eta oladigan og'zaki janrlar bo'lib, ular o'zbek xalqidagi shunday marosimlarga o'xshaydi. Quyida akan tiliga xos og'zaki ijodni ko'rib chiqamiz.

Akan og'zaki janrlarining ijrochilari:

Dafn marosimlarida-ayollar

Oila qurishdagi barcha marosimlarida-ayollar

Xalq qo'shiqlari, laparlari-ayollar.

Yuqoridagi misollardan shuni ayta olamizki, o'zbek xalqida ham ana shu marosimlarning barchasida bosh ijrolarda ayollarni turishini bilamiz. Bizning madaniyatimizda ham kimdir vafot etsa, baland ovozda yig'lovchi ayollar guruhi taklif qilingan. To'y qilishda turli oldi-berdi tadbirlarida ham va to'ydan keyingi turli xil marosimlarda ham ayollar turishi barchamizga ma'lum. Xalq qo'shiqlari, laparlarni ham o'zbek ayollarimiz o'z maromiga keltirib ijro etadilar. Bu holatni ayniqsa bahoriy bayramlarda, xususan navruzda ularni uchratamiz.

Xulosa. Gender lingvistika erkak va ayol nutqidagi farqlarni o'rganishda muhim ilmiy yo'nalishdir. Nutqiy tafovutlar nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy, diniy va madaniy omillar bilan ham bog'liq. O'zbek tilshunosligida bu masalani chuqur tadqiq qilish gender tengligi va sotsiolingvistik yondashuvni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Lakoff R. Language and Woman's Place. – New York, 1975.
2. Wardhaugh R. An Introduction to Sociolinguistics. – Oxford, 1992.
3. Holmes J. Gendered Talk at Work. – Blackwell, 2008.
4. Sapir E. Language: An Introduction to the Study of Speech. – New York, 1921.
5. Tong R. Feminist Thought. – Colorado, 2009.